

Çələbiyev Nuralı Zərbalı oğlu
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

**Heydər Əliyevin ideya-nəzəri irsində azərbaycançılıq milli mənlik
şüuru və həmrəyliyin ideoloji əsası kimi**

**Açar sözlər: milli ideologiya, azərbaycançılıq, milli mənlik şüuru, milli birlik və
həmrəylik.**

AMİ-nin Şəki filialı

Bu gün işığına, ad gününə yığışdıığımız həmişəyaşar ulu öndərimiz, nəsillərə örnək olan ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin dünyaya gəlişinin 90-cı baharı tamam olur. Öz şəxsiyyətinin təkrarsız keyfiyyətləri, vətəndaş-şəxsiyyət mövqeyi, nəsillərə müsbət tərbiyə nümunəsi olmaq etibarını ilə H.Əliyev Azərbaycan xalqının öz varlığı tarixində yetişdirib ərsəyə gətirdiyi ən nadir düha, fenomen şəxsiyyət, xarizmatik lider idi. O, həmişə xalqla bərabər, xalqın içində olmaqla onun problemlərini, qayğılarını yaxşı bilir, ağır, fəlakətli günlərdə sinəsini qabağa verməyi, xalqı səfərbər etməyi bacarır, əsil vətəndaş – şəxsiyyət – lider mövqeyində dururdu. Öz titanik fəaliyyəti ilə seçilən ulu öndər qətiyyətli, dözümlü, cəsarətli bir insan, yüksək mədəniyyətli, intellektli şəxsiyyət, güclü siyasi iradə və dərin məslək sahibi idi. Onun mənəvi siması, psixoloji təbibəti, kamillik simvolu, nəsillər üçün örnək idi. Biz Heydər Əliyevin şəxsiyyətində əsil vətəndaşlıq mövqeyi, əsil siyasi liderə məxsus şəxsi qürur və ləyaqət, hər zaman çətinliklərə qalib gəlmək əziminin bariz təcəssümünü görürdük. Heydər Əliyev həm öz müasirlərinə, həm də gələcək nəsillərə qəhrəmanlıq və fədakarlıqla dolu mənəvi həyat yaşamağın mümkünlüyünü sübuta yetirdi. Ulu öndərin sayəsində “torpağımızın, xalqımızın, dilimizin üzərindəki əzəli və əbədi “Azərbaycan” möhürü özümüzə qaytarıldı. Bununla Vətənçilik, xalqımızın adı və dili, qüdrətimizin və vahidliyimizin əsası olan islam-türk birliyi bərpa olundu, reallaşmaqda olan etnik toqquşmalar ehtimalı aradan qaldırıldı”. **[4.s.109]**

Milli dövlətçiliyimizin ideoloji, iqtisadi, sosial və mənəvi əsaslarının yaradılması Heydər Əliyev dühasının və zəkasının məhsulu, onun təntənəsidir. Böyük öndər azərbaycançılıq ideologiyası ilə xalqı özünə qaytarmış, milli ruhu və vətəndaşlıq qürurunu dirçəltmiş, qürbət ellərdə vətən həsrəti ilə “Azərbaycan, mənim bəxtsiz anam, oy!” – deyərək can verən Almas Yıldırımların, son nəfəsdə “Can Azərbaycan” – deyərək gözlərini əbədi yuman M.Ə.Rəsulzadələrin, “Yoxdur millətimin imzası imzalar içində” – deyən M.Hadilərin narahat ruhlarına əbədi bir sakitlik bəxş etmişdir.

Ötən əsrin sonlarında -müstəqilliyimizin çətin və nahamar yollarında xalqa bələdçi olan H.Əliyev özündən sonra siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və fəlsəfi-pedaqoji fikrin elmi-nəzəri və təcrübi əsaslarını təşkil edən zəngin ideya irsi qoyub getmişdir.

Xalqların taleyində müstəsna rol oynamış fenomenal şəxsiyyətlər, ilk növbədə, cəmiyyətin həmrəylik və bütövlüyünə, mənəvi birliyinə yönəlmiş milli ideyaları ilə tarixdə əbədiyaşarlıq hüququ qazanırlar. Milli irs və düşüncə sistemindən qaynaqlanan bu ideyalar dərin məzmun yükü ilə cəmiyyətin təkamül prosesində, tərəqqisində və monolitliyində aparıcı amilə çevrilməklə yanaşı, həm də tarixi şəxsiyyətlərə xalqı öz ətrafında birləşdirmək, milli ideyalar uğrunda səfərbər etmək imkanı verir. Hər bir millətin tarixi inkişafı, qoyduğu hədəflərə yetişmək əzmi, ilk növbədə onun malik olduğu milli-mənəvi potensialdan, dəyərlər sistemindən qaynaqlanır. Zəngin milli-əxlaqi keyfiyyətlərini, milli “Mən”ini, heysiyyətini qorumağı bacaran xalq gələcək yaşayış fəlsəfəsini düzgün müəyyənləşdirir, dünya miqyasında layiqli yerini, mövqeyini təmin edir”. [2.s.260]

Onun həmişəyaşar ideyalarında zəmanənin sosial, iqtisadi, siyasi, mənəvi və s. problemləri tam dolğunluğu ilə öz əksini tapmış, onların tədqiqinə çoxsaylı kitab və məqalələr həsr olunmuşdur və əminlik ki, bu istiqamətdə elmi axtarışlar hələ uzun illər də davam edəcəkdir. Tarixi faktlar sübut edir ki, şəxsiyyətə bütöv, milli və mütərəqqi olmayan liderlərin cəmiyyətin konsolidasiyası prosesinə nüfuz və təsir imkanlarından danışmaq mümkün deyildir.

Azərbaycan xalqı bəşər sivilizasiyasına mühüm töhfələr vermiş dünyanın ən qədim xalqlarından biridir. Xalqımızın 3 min illik dövlətçilik tarixi və bu tarix ərzində formalaşmış milli dövlətçilik ənənələrinin dərin kökləri vardır. Yarandığı b.e.ə. IX əsrdən indiyədək tarixi Azərbaycan torpaqlarında 40-a qədər müxtəlif dövlətlər mövcud olmuşdur. Məlumdur ki, hər bir millət genetik olaraq ulu əcdadlarından ona miras qalmış qan yaddaşının –milli hissələrin, milli xarakter və psixologiyanın, adət-ənənənin, bir sözlə milli mənlik şüurunun potensial daşıyıcısıdır. Şüurun bir komponenti olan milli mənlik şüuruna Vətəni sevmək, tarixi keçmişə və soy kökə bağlılıq, öz dilinə və milli mədəniyyətinə hörmət, ehtiram və s.daxildir.

İntellektual məhsul olan milli mənlik şüuru milli ideologiyanın əsas komponenti, onun təşəkkülü və formalaşmasının zəruri şərtidir. Öz xalqının rifahı naminə siyasi müstəqillik, mənəvi və mədəni tərəqqi, xalqın həyat şəraitinin praktik müdafiəsi və yaxşılaşdırılması, xalqın birliyinin təmin edilməsi, ərazi bütövlüyünün, iqtisadi resusların və mənəvi dəyərlərin müdafiə edilməsi milli mənlik şüurunun strukturunu yaradan əsas amillərdir. Milli mənlik şüuru insanın öz Vətəninə yalnız siyasi və hüquqi mənsubiyyətini deyil, həm də mənəvi bağlılığını ifadə edir. Vətəndaşın siyasi iradəsi və fərdi özünəməxsusluğundan asılı olmayaraq doğulduğu andan insanda anadangəlmə milli xarakterin baza əlamətləri olur. “Mən” fenomenində bir-birinə paralel olan iki meyli müşahidə etmək olar: onlardan biri fərdin digər insanlarla emosional ümumiliyə can atmasında, digəri isə öz unikallığını qoruyub saxlamaq arzusunda, müstəqilliyə, azadlığa can atmaqda, öz şəxsi ləyaqətini qoruyub saxlamaqda ifadə olunur” [1, 322]

Ümummilli lider Heydər Əliyev cəmiyyətin bütövləşməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının milli həmrəyliyin aparıcı amilinə çevrilməsi istiqamətində mühüm işlər görmüş, ümumxalq birliyinin dərin politoloji və nəzəri əsaslarını irəli sürmüşdür.

1993-cü ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin xalqın təkidi tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra ölkədə Azərbaycanın hüquqlarından kənarında yaşayan soydaşımızın vahid ideologiya və milli-mənəvi dəyərlər ətrafında birləşməsinə onların malik olduğu güclü potensialın ümummilli problemlərin həllinə yönəldülməsinə xidmət edən bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. İndi siyasi baxışlarından asılı olmayaraq hamı etiraf edir ki, Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın istəyi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanda əldə edilmiş milli birlik respublikamızın ən qiymətli mənəvi –ideoloji sərvətlərindən biridir. Xalqın təhtəşüurunda ümummilli lider kimi təcəssüm olunan Heydər Əliyev dühası Azərbaycana ikinci rəhbərliyi dövründə vətəndaş sülhü və ümumxalq həmrəyliyinin möhkəmləndirilməsi xəttini davam etdirmiş, bu siyasi xətti özünün konkret addımları ilə kamil elmi-nəzəri konsepsiya səviyyəsinə qaldırmış milli birlik və özünüdərkən fəlsəfi və ideoloji əsası olan “Azərbaycançılıq” ideologiyasını yaratmışdır. Azərbaycançılıq milli özünüdərkən, etnik şüur, qan yaddaşı intibahının fəlsəfi, onun elmi və ideoloji ifadəsidir. “Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasına tamamilə yeni bir məzmun verərək, onun Azərbaycanın milli-etnik xüsusiyyətlərinə, müasir dövrün tələblərinə və dünyanın hazırkı dövrünə uyğunlaşdırdı. Azərbaycançılıq ideologiyası məhz Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi ardıcıl siyasi xətti ilə mükəmməl ideoloji bir təlim kimi ölkənin dövlət siyasətinə çevrildi. [5.s.138]

Xalqımızın milli-mənəvi birliyinin əlamətdar rəmzinə çevrilmiş 31 dekabr tarixinin “Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü” kimi hər il yüksək səviyyədə qeyd olunması ulu öndərin necə böyük və uzaqgörən şəxsiyyət olduğunu bir daha təsdiqləyir. Bu əlamətdar tarixi gün məhz milli ideologiyamız olan “azərbaycançılıq” ideologiyasının təntənəsidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev dövlətin təkə öz ərazisində yaşayanlar soydaşlarımızın deyil, həm də bütün dünyadakı azərbaycanlılar üçün Azərbaycanı özlərinin tarixi vətəni sayan bütün soydaşlarımızın ölkəmizin müstəqilliyini qoruyub saxlamaq naminə dövlətçilik ideyaları ətrafında sıx birləşməli, sarsılmaz həmrəylik nümayiş etdirməli olduqlarını xüsusi vurğulamışdır.

Ümummilli liderin Azərbaycanda milli dövlətçilik ideologiyasının yaradılması, suveren dövlət təsisatlarının formalaşdırılması və xalqımızın tarixi yaddaşının, milli mənlik şüurunun intibahı istiqamətində göstərdiyi xidmətlər indi hər bir azərbaycanlı tərəfindən səmimiyyətlə etiraf olunur.

Ümummilli liderin dövlətçilik konsepsiyasının əsas strateji xəttini, fəlsəfi qayəsini də məhz həmrəylik, bütövlük, milli birlik ideyaları təşkil edir. O, bütün dövrlərdə milli dövlət quruculuğunun, dövlətçilik ənənələrinin formalaşdırılması istiqamətində əməli iş görmək və fəaliyyətini milli-mənəvi həmrəylik kontekstində qurmaq üçün var gücü ilə çalışmışdır.

H.Əliyevin idarəçilik fəlsəfəsinə görə, azərbaycançılıq və ziyalılıq milli ruhu qorumağın, inkişaf etdirməyin və gələcək nəsillərə ötürməyin ən mükəmməl forması, milli dövlətçiliyin əsasıdır. Milli dövlətçilik təkcə ərazinin, maddi sərvətlərin deyil, həm də milli-mənəvi dəyərlərin, həmrəyliyin qorunmasından ibarətdir.

SSRİ-nin süqutundan sonra milli mənlilik şüuru bir çox siyasətçilər üçün gözlənilmədən yüksək aktual əhəmiyyət kəsb etməyə başladı. Bir çox milli təsisatlar müxtəriyyət və milli özünütəyinetmə yolunu tutdular. Bu dövrdə baş verən hadisələrin gedişi göstərdi ki, belə milli mənlilik şüuru sosial tamlığı təmin etmədiyindən onun əsasında gerçək sosial ziddiyyətləri aradan qaldırmaq mümükün olmur. Nəticədə milli birlik əvəzinə keçmiş imperiyalarda islahatlar aparmaq cəhdləri uğursuzluqla nəticələndi və reallıqda bütün milli münasibətlər sisteminin zəifləməsinə aparan milli separatizm meylləri gücləndi.

İnsanın milli, etnik və dini mənsubiyyəti onun üçün həmişə sosial mənsubiyyətindən üstün tutulmuşdur. Məhz buna görə də ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin “Hər bir insanın milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam” fikrini dahi uzaqgörənliklə söylənilmiş dəyərli fikirlər kimi qəbul edirik.

Zəmanəmizin böyük siyasi və dövlət xadimi, filosof və mütəfəkkiri olan Heydər Əliyevin irəli sürdüyü və inkişaf etdiridiyi azərbaycanşılıq ideologiyası milli müstəqillik dövründə yaranmış ideoloji boşluğu nəinki bərpa etmiş, həm də milli dövlətçiliyin etibarlı təməli olmaqla dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi üçün möhkəm təminat yaratmışdır. Heydər Əliyevin millətlərarası həmrəylik konsepsiyasına əsaslanan bu ideologiya Azərbaycan dövlətçiliyin strateji proqramı və ideoloji əsasıdır. Ümummilli Lider Heydər Əliyev dövlətçiliyi və ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaq, cəmiyyətin bütövləşməsi naminə azərbaycançılığı milli həmrəyliyin aparıcı amilinə çevirmiş və mükəmməl bir ideoloji konsepsiya səviyyəsində onun fəlsəfi və siyasi əsaslarını işləyib hazırlamışdır.

Azərbaycançılıq ideyasının əsas məzmununu xalqımızın, milli-mənəvi dəyərlərinə hörmət, vətənə, torpağa bağlılıq duyğuları təşkil edir. Azərbaycançılıq milli özünüdərkini, etnik şüur, qan yaddaşı intibahının elmi-fəlsəfi və ideoloji ifadəsidir.

Böyük adamların ömrü onların ideyalarının ömrü ilə ölçülür. Heydər Əliyev ideyalarının həmişəyaşar olmasını təmin edən ən mühüm hadisələr sırasında onun nəzəri-ideoloji irsi dayanır.

Azərbaycan –türk əsaslı Azərbaycan xalqının tarixi vətəni, dünyanın qədim etnokulturoloji mərkəzlərindən biridir [3,7]. Azərbaycan azəri türklərinin tarixən məskunlaşdığı ərazidir. Ölkə əhalisinin 90%-dən çoxunu azəri türklərindən ibarət olan bu xalq öz ərazisində 20-dən çox etnik azlıqlara yaşamaq hüququ vermiş, onların vətəndaşlıq hüquqlarını daim qorumuşdur.

Azərbaycançılıq millətçilik və şovinizmdən fərqli olaraq Vətən qayəli sivil, demokratik, humanist və tolerant ideologiyadır. Bu ideologiya çoxmillətli ölkə olan Azərbaycanda etnik

birgəyaşayışa xüsusi önəm verir, milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının qorunmasına hüquqi təminat yaradır. Ulu öndərin siyasi uzaqgörənliklə formalaşdırdığı bu mütərəqqi ideologiya milli təəssübkeşliklə vətənpərvərliyin sintezidir. O, hər hansı millətin azlıqda olan digər etnoslar üzərində hakim roluna deyil, bərabərhüquqlu birgəyaşayışa və güclü dövlətçilik amalına önəm verir.

Azərbaycançılığın əsas qayəsi milli özünüdərk və milli mənlük şüuru əsasında milli mentallığı qoruyub saxlamaqdan, ayrı-ayrı etnosların mədəniyyətlərarası dialoqu və sintezi əsasında onları dövlətçiliyə bağlılığı və sədaqətini təmin etməkdən, separatçı və ekstremist meyllərinin kökünü kəsməkdən ibarətdir.

Bu gün azərbaycançılıq ideologiyası müstəqil Azərbaycanda dayanıqlı cəmiyyət və dövlətin formalaşması prosesinin ayrılmaz elementinə çevrilmişdir. Bu ideologiya cəmiyyətin və dövlətin inkişafı, siyasi sabitliyi və milli maraqlarına təminat yaradan güclü ideologiyadır. Müstəqil Azərbaycanın indiki geosiyasi vəziyyəti və erməni təcavüzü ölkəmizdə azərbaycançılıq ideologiyasına əsaslanan milli razılıq konsepsiyasının gerçəkləşdirilməsi zərurətini irəli sürür.

H.Əliyevin uzaqgörənliyi ilə son illər irəliyə doğru atılan hər bir addım, qazanılan hər bir uğur dövlətçilik fəlsəfəsi və ideya irsi əsasında dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıları daha da ruhlandırılmış, onların müstəqil dövlətimizə inamını, milli hisslərini və gələcəyə ümidlərini artırmış, Azərbaycan Respublikasının milli maraqları ətrafında sıx birləşmələri üçün tarixi zəmin yaratmışdır.

Summary:

National pride consciousness and solidarity of H.Aliyev's idea-theoretical legacy on the ideological bases.

The author tried to ground the national ideology of being Azerbaijani developed by the national leader of Azerbaijan Haydar Aliyev's idea and activity during national independent years, and its helping to the national self-comprehension, national self-respect consciousness, and renaissance of blood memory's scientific-philosophy, ideological expression.

Ədəbiyyat:

1. Бессознательное: природа, функции, методы исследования. Т.4.Тбилиси, 1988
2. Cəbrayilov R. Heydər Əliyev və özünüdərk/ Şəxsiyyətin qüdrəti. B., "Yazıçı", 2012.
3. Cəfərov N. Azərbaycanşünaslığın əsasları. B., 2005
4. Mahmudov Y. Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti. B., "Təhsil", 2002.
5. Mahmudov A. Azərbaycanı birləşdirən dəyərlər milli birlik və həmrəylik ideyaları / Müdriklik zirvəsi. B., "Yazıçı", 2011.

Forma 2. Konfransda iştirak üçün bildiriş

Soyadı, adı, atasının adı	Çələbiyev Nuralı Zərbalı oğlu		
İş yeri	Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Şəki filialı		
Vəzifəsi, elmi dərəcəsi	Elmi işlər üzrə direktor müavini, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent		
Ünvanı	M.Ə.Rəsulzadə 392a		
Telefon (ev, iş, mobil)	0177-6-01-02, 044-277-06-52, 050-430-26-65		
E-mail	n_chelebiev@ mail.ru		
Məqalənin adı	Heydər Əliyevin ideya-nəzəri irsində azərbaycançılıq milli mənlik şüuru və həmrəyliyinin ideoloji əsası kimi		
Məruzə üçün tələb olunan vəsaitin işarə ilə qeyd olunması	Lövhə -	Proyektor -	Kompüter -